

Tiden nr. 1/2017

Kan socialdemokratien förnyas?

23 mars, 2017

Den ojämlika utvecklingen i världen öppnar för en förnyelse av socialdemokratien, både i nord och syd, men det kräver att dess utveckling kan anpassas till villkor som inte rådde när den växte sig stark i början av 1900-talet. Olle Törnquist och John Harriss skriver om en studie som jämfört Indien och de nordiska länderna.

När nu även fenomenet Donald Trump bekräftat att ett stort antal människor världen runt lutar åt att stödja populistisk högnationalism har det blivit mer uppenbart än någonsin att socialdemokratisk politik, som syftar till att kombinera jämlikhet och hållbar tillväxt, är på reträtt.

Finns det någon väg framåt? Bernie Sanders förslag om att modernisera Franklin Roosevelts reformprogram, »the New Deal«, och Lyndon Johnsons »Great Society«, kanske skulle fungera i en integrerad amerikansk ekonomi, men verkar inte gångbart för den fragmenterade Europeiska unionen. Socialdemokrater i exportdrivna Skandinavien föreslår dessutom en global uppgörelse, en »Global Deal« för anständiga arbeten och inkluderande och hållbar tillväxt, inspirerad av den nordiska modellen. Och aktivister i syd lägger till krav på sociala rättigheter och okorrumperad offentlig välfärd.

Men kan sådana prioriteringar komplettera varandra och är de ens realistiska? För första gången har nu engagerade akademiker som studerar Skandinavien och Indien publicerat en gemensam bok där vi genom att jämföra nord och syd försöker ge nya perspektiv på hur socialdemokratin kan förnyas.

Vi är inte ute efter att sprida en nordisk modell. Precis som den legendariske Indonesienkännaren Benedict Anderson, som inte kunde skriva sin banbrytande bok om nationalism (Imagined Communities) förrän han utvisades av diktatorn Suharto och började ställa nya frågor från sin exil i Thailand, söker vi i stället efter nya perspektiv. Akademiker som följer den progressiva utvecklingen i den indiska delstaten Kerala, och några av dem som deltog i att introducera sociala rättigheter under den nationella mitten-vänsterregeringen från 2004–14, var intresserade av nya insikter. Och på samma sätt ville kolleger som studerar socialdemokratins förutsättningar i Skandinavien ha tankeväckande frågor från utomstående. Därför började vi med att specificera de universella processer som driver socialdemokratisk utveckling i både nord och syd. Det handlade för det första om framväxten av demokratiska politiska rörelser på grundval av breda folkliga intressen. För det andra om demokratiska länkar mellan stat och samhälle. För det tredje skapandet av lika medborgerliga, politiska och sociala rättigheter i samhälle och arbetsliv; samt för det fjärde framförhandling av avtal mellan arbetsgivare och fackförbund (plus egenföretagare inom jordbruk och fiske) för att kombinera tillväxt och goda arbetsförhållanden.

Därefter analyserade vi indiska erfarenheter i de här avseendena genom att ställa frågor med skandinavisk historia i åtanke, och vice versa. Vilka blev resultaten?

Den skandinaviska modellen är rotad i avtalen från 1930-talet mellan arbetsgivare och fackförbund. Avtalen gynnade ekonomisk tillväxt, full sysselsättning och omfattande välfärdsreformer genom nationella kollektivavtal samt representation för de största intressegrupperna i utredningar och offentlig förvaltning.

Vår första slutsats är dock att även om denna utvecklingsstrategi är hållbar och eftersträvansvärd så saknas en viktig byggsten. Modellen förutsatte omfattande industriell utveckling med en stark arbetarrörelse inom vilken en majoritet var intresserade av att hålla tillbaka de bästa lönerna och höja de lägsta. Detta var även attraktivt för flera av de välorganiserade arbetsgivarna, eftersom de önskade stabilitet och välfärdsreformer för att minska konflikter och främja modernisering och internationell konkurrenskraft. Men Skandinavien har förändrats. Och även om det pågår en snabb industrialisering i länder som Indien, har mindre än 10

procent av arbetskraften fast anställning i den formella sektorn. I viss utsträckning i nord, men i synnerhet i syd, har en stor majoritet av människor i stället temporära eller informella anställningar, eller tillhör gruppen fattiga egna företagare, alternativt utbildade frilansare som verkar under osäkra förhållanden. Ändå är våra återstående argument att i frånvaron av de stora skarorna organiserad arbetskraft, kan demokratiska politiska kollektiv baserade på breda folkliga intressen främjas genom omdanande reformpolitik.

Den andra slutsatsen är att det fortfarande finns värdefulla insikter från den skandinaviska historien om de övriga tre dimensionerna av socialdemokratisk utveckling. De framgångsrika svenska reformerna för att motverka korruption under 1800-talet, till exempel, förutsatte ett aktivt och lokalt förankrat medborgarskap. Statliga beslut var viktiga men otillräckliga i sig själva. Detta slags medborgarskap, säger den ledande indiska experten nu, finns det ett stort behov av också i hans hemland. Dessutom var det i Skandinavien nödvändigt att skala upp fattigdomsbekämpningen i kommunerna och genom civilsamhället till universella statliga välfärdsprogram, när jordbrukssamhällen inte kunde ta hand om alla nya arbetare, och föreningar och fackförbund inte kunde bistå alla utsatta människor.

I syd i dag måste försöken till lokalt medborgarskap och självhjälp (såsom genom deltagande budgetering) också kopplas till universella välfärdssystem och sociala rättigheter. Annars är det omöjligt att begränsa maktmissbruket på central nivå (som i Brasilien), att gå till strid på globala arbetsmarknader, och att erbjuda alternativ till de privata försäkringarna för de välbärgade och den auktoritära och religiösa välgöreheten för de fattiga.

På liknande sätt är mycket av den skandinaviska tilliten till universella statliga och kommunala program baserad på att intresseorganisationer är representerade i utredningar och offentlig förvaltning. I syd är detta en olöst fråga, försummad av såväl auktoritära härskare som av populisterna och liberala demokrater. Viktigast av allt: inte ens den starka skandinaviska arbetarrörelsen lyckades vinna val och genomföra reformer på egen hand, inte ens när kvinnorna blev alltmer aktiva. Det fanns ett behov av breda allianser med jordbrukarna (om välfärd och skydd mot tvångsflyttning) och senare med medelklassen (om välfärd och utbildning). Därmed motverkades dessutom fascism och nationalsocialism. I syd gör den splittrande klasstrukturen och organisationen att allianser blir ännu viktigare.

Det är sant att även om sådan omdanande politik var nödvändig, så var den otillräcklig för att främja rättvis tillväxt. Som vi belyste i den första slutsatsen krävdes också en omfattande industrialisering och en stark arbetarrörelse som tillsammans med arbetsgivare med fokus på konkurrenskraftig modernisering ville ha svag lönespridning. Detta möjliggjorde sociala tillväxtpakter. Men i dag är inte mycket av detta för handen i nord, och ännu mindre i länder som Indien.

Ändå är vår tredje slutsats att dagens ojämna utveckling skapar nya motsättningar som öppnar för en förnyelse av socialdemokratien – om den historiska ordningsföljden för hur dess grundbultar utvecklats kan ändras.

Välfärdsstaten i Skandinavien växte först fram genom krav från en bred och stark arbetarrörelse och sedan på basis av de ekonomiska tillväxtavtalen mellan välorganiserade arbetare och företagare. Detta saknas i Syd.

Men där finns det i stället förutsättningar för kamp för sociala rättigheter, välfungerade offentlig välfärd och anständiga arbeten redan innan det finns starka organisationer och socialdemokratiska tillväxtpakter.

Fokuseringen på rättigheter, välfärd och rättvis offentlig förvaltning är naturligtvis i första hand viktigt för att vanliga människor behöver skyddas mot effekterna av den ojämna utvecklingen. Men orsaken är också att kraven på universella välfärdsreformer och arbetstagares rättigheter kan förena både fast och informellt anställda arbetare, fattiga egenföretagare och välutbildade frilansare som saknar skyddsnät i en allians som är stark nog att förhandla fram pakter om en rättvis, inkluderande utveckling tillsammans med stat och näringsliv. Dessutom behöver krav på demokratisk intresse-representation i den offentliga politiken prioriteras. Breda rörelser för rättigheter och välfärd motverkas ju nämligen av korruption inom stat och politik och av att den liberala demokratiseringen mest främjat lobbygrupper och självhjälp samtidigt som dagens populistiska ledare bara vill ha folkligt stöd, inte människor som själva kan organisera sig och medverka i politiken.

Sådana motrörelser i Syd är inte omöjliga! Keralas enastående kamp under tidigt 1900-tal mot kolonialt, feodalt och kastbaserat förtryck och exploatering baserades just på breda allianser för lika medborgerliga, politiska och sociala rättigheter, medan mer samtida problem är relaterade till politisk splittring. De lokala, och även centrala, ansträngningarna i Indien under de senaste år-tiondena för att etablera medborgerliga och sociala rättigheter är också betecknande för vad som är möjligt att uppnå, även om de sällan har relaterats till en alternativ ekonomisk strategi. De nationella reformerna har drivits uppifrån och ned och kan därför motverkas av den nya regeringen. Vidare har visserligen det populistiska aap-partiet i New Delhi många problem, men dess jordskredsseger i valet 2015 vittnar om potentialen för att bredda kampanjerna mot korruption, från att fokusera på de stora skurkarna till att även bekämpa odemokratiskt styre och missbruk av välfärdstjänster till vanliga medborgare. Till sist börjar informellt anställda arbetare organisera sig bakom krav på offentlig välfärd, rimliga arbetsvillkor och medverkan vid förhandlingsbordet. Och rapporter från andra länder visar att vanliga fackföreningar också behöver engagera sig i liknande frågor, för att förhindra konkurrens från lågavlönad oorganiserad arbetskraft. Omvänt har man lidit svåra nederlag då fackföreningar har ignorerat arbetarna i den informella sektorn, som skett i Västbengalen och Sydafrika.

Den sista slutsatsen är att det bör vara i upplysta aktörers egenintresse i länder som Sverige, att uppmuntra sådana försök till socialdemokrati i Syd eftersom de är förutsättningen för sociala pakter för en rättvis och inkluderande utveckling. Och en rättvis och inkluderande utveckling kan i sin tur utöka svenska exportmarknader, inte för vapen men för produkter som är viktiga för vanliga människor och miljö-skydd. Norge har brytt sig mindre om detta eftersom man haft en unik förmåga att upprätthålla »socialdemokratin i ett land« genom extremt förmånliga handelsvillkor. Men detta är ett undantagsfall och det kan komma att minska med sjunkande oljepriser och ökat behov av export av andra produkter. I vilket fall som helst skulle

länder som Sverige och Norge dessutom gynnas av en mindre orättvis utveckling i syd eftersom det skulle bidra till att minska arbetslöshet, konflikter och flyktingströmmar.

Fackförbundens engagemang som en partner i företagens sociala ansvar, och den svenska socialdemokratins introduktion tillsammans med framför allt ilo av en »Global Deal« om anständiga arbeten och inkluderande och hållbar tillväxt, är därför något positivt. Men sådana avtal måste åtföljas av stöd till lokala aktörer som kan samlas kring och genomdriva dem. Och fler företag än de med fast anställda måste inkluderas i samtalen, liksom temporärt och informellt engagerade arbetare och experter, vilka dessutom måste representeras av egna intresseorganisationer.

Faktum är ju att antalet temporärt anställda arbetare, utsatta egna företagare och prekariatet av yrkeskunniga växer snabbt, i synnerhet i syd. Alltså borde dessa principer vara grundbulten även i socialdemokratiskt demokratistöd, eftersom breda motrörelser och representation för intresseorganisationer är själva förutsättningen för alternativa partier och förbättrade nya demokratier.

Text: Olle Törnquist, Professor i statskunskap och utvecklingsforskning, Universitetet i Oslo

John Harriss, Professor i internationella studier, Simon Fraser University